

Јован ЈОНОВСКИ

Докторанд

БИБЛИЈАТА, БРИТАНСКОТО И СТРАНСКО БИБЛИСКО ЗДРУЖЕНИЕ И МАКЕДОНИЈА

Низ историјата, Библијата била достапна само за мал круг свештеници, и тоа на еврејски, грчки и на латински јазик, со што ја немала улогата на стандард и коректив со кој другите верници би можеле да ги споредат доктрините и практиките на свештенството. Достапноста на Светото писмо на разбирлив јазик, како основен извор за верата и за христијанскиот живот, е првиот принцип на реформацијата. Можеме да констатираме дека Кирил и Методиј се меѓу првите коишто го започнале тоа движење за реформа на одредени аспекти на Црквата во Европа.¹ Библијата на словенски јазик станала достапна кон крајот на X век. Првата Библија на француски јазик се појавила во XIII век, таа на чешки во 1360 год., а пак првата Библија на англиски јазик е преведена од Виклиф во 1383 год. Првата Библија печатена од страна на Гутенберг била публикувана во 1455 год. Овие процеси се предвесници на реформацијата.

Иако реформацијата е еден сложен процес, кој започнал и се развивал на многу места низ Европа, традиционално, за почеток на реформацијата се смета заковувањето на 95 тези на Мартин Лутер² на вратата на црквата во Витенберг на 31 октомври 1517 год.³

¹ Radmilo Petrović, *Rečnik vizantiske hristijanizacije*, Metaphysica (Beograd: Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2004), 177.

² Лутер бил роден во Ајслебен, Саксонија, во 1483 год. во ситуирано семејство. Татко му го испратил да студира право со цел да се врати да помага во семејната работа. Но, по едно искуство кога Лутер се нашол во силна бура, се заветувал дека ако остане жив, ќе

Во 1521 год. Лутер ја превел Библијата на германски јазик⁴ според принципот „Sola Scriptura“ (само Писмото), што значи дека само Писмото е она што е извор на доктрините, а не традицијата на Црквата, така што Библијата требало да биде достапна до секој оној што сака да ја чита.

* * *

Библијата, како основа за христијанската вера, сè до појавата на печатарската преса била препишувана рачно, што претставувало многу комплексен, бавен и прескап процес. Појавата на Гутенберговата печатена Библија во 1455 год. многукратно ја намалила цената по примерок, кој, сепак, чинел колку тригодишна плата на еден чиновник.⁵ Библијата била достапна само во поголемите цркви, манастири и универзитети, кои можеле да си ја дозволат. Со текот на годините и со усовршувањето на процесот на печатење, цената на Библијата постепено се намалувала, но бидејќи побарувачката секогаш била поголема од понудата, цената била формирана врз пазарни услови.

Со ширењето на протестантските идеи за важноста на Библијата и на нејзината достапност до верниците, започнале да се формираат организации кои во рамките на своето дејствување за промоција на верата почнале да се занимаваат со печатење и дистрибуирање на Библијата по подостапни цени. Прво било Здружението за промоција на христијанското познавање формирано во 1698 год.⁶ Во Хале, Германија, бил формиран

отиде во манастир. Тој се замонашил во августинскиот манастир во Ерфурт во 1505 год. Таму започнал да ја проучува Библијата, а подоцна станал и професор по Светото писмо во Витемберг.

³ Види: Роланд Бејтон, *Поинаку не можам, животот на Мартин Лутер*, Коста Милков (прев.), (Скопје: Метаноја, 2003).

⁴ Лутер бил осуден од Соборот во Вормс. Но, тој бил „киднапиран“ од своите пријатели и тајно затворен во замокот во Вартбург, каде што ја превел Библијата. Ђрл Кернс, *Христијанството през вковете, Историја на црквата* (Софија: Нов Човек, 1998), 308.

⁵ Текстот бил испечатен, но сè уште бил илуминиран рачно. Види: Albert Kapr, *Johann Gutenberg: The Man and His Invention* (Menston: Scolar Press., 1996).

⁶ George Browne, *The History of the British and Foreign Bible Society, from its institution in 1804 to the their jubilee in 1854* (London: Bagsters and Sons, 1859), 2.

Библскиот институт „Цанстејн“ (Cansteinsche Bibelanstalt) во 1710 год., кој го печател Новиот завет на повеќе јазици, меѓу кои на коине и на модерен грчки јазик.⁷

Во Англија во 1799 год. било формирано Здружението за религиозни трактати⁸ со цел да произведува морално прифатлива литература за сè поголемиот број образувани припадници на урбаната работничка класа во Британија. За дистрибуцијата на Библијата на велшки јазик, на 7.3.1804 год. било формирано друго здружение, Британското и странско библско здружение (БСБЗ).⁹ Тоа веднаш привлекло и меѓуденоминациска поддршка особено од евангелското крило на Црквата на Англија.¹⁰ Целта на Здружението најнапред била „Светото писмо да е познато во секој народ и на секој јазик и, колку што е можно, секој поединец на овој свет да поседува примерок од него.“¹¹ Подоцна, целта е проширена со следново: „(...) да обезбеди Библија и ресурси поврзани со Библијата со користење печатени и други медиуми; да понуди обука, информации и совети; да се поврзат црквите и одделните христијани во светската Црква и да обезбедува специјалистички услуги за поддршка онаму каде што е потребно.“¹²

БСБЗ бргу ги надминало локалните и регионалните граници и станало најголемо Библско здружение на светот, кое било извонредно успешно во издавањето и распространувањето огромен број евтини примероци на Библијата и на Новиот завет, употребувајќи ги последните технолошки иновации во печатењето и во подврзувањето, иницирајќи и широк опсег на програми за преведување на Библијата.

Библските здруженија, поттикнати од верувањата за филантропските активности како начин за лично спасение, силно ги

⁷ Институтот бил формиран од страна на баронот Карл Хилдебранд фон Цанстејн и печател и по многу ниски цени ги продавал Библијата и Новиот завет на германски, полски и на чешки јазик.

⁸ Religious Tract Society.

⁹ British and Foreign Bible Society.

¹⁰ Нејзиниот патрон бил Вилијам Вилберфорс, а основачки членови се Гранвил Шарп, Захариј Макаули и епископите на Лондон и на Салсбери.

¹¹ George Browne, *The History of the British ...*, 2.

¹² Hans J. Hilerbrand, *Encyclopedia of Protestantism* (New York: Rutledge, Vol. 1., 2004), 499.

подржувале протестантските мисионерски активности во светот во текот на деветнаесеттиот век, премостувајќи ги теолошките и деноминациските разлики и постигнувајќи широка деноминациска соработка преку принципот: „Само библискиот текст, без белешки или коментари“, кој станал мото на библиските здруженија насекаде во светот.¹³

БСБЗ било организирано на ниво на комитети со придружни здруженија и агенции низ целиот свет. Агенциите основале постојани депоа и мрежа на патувачки трговски агенти наречени „колпортери“. До својата стогодишнина во 1904 год., БСБЗ вработила повеќе од 1 000 луѓе во странство и имала околу 2 000 придружни здруженија на британските територии. Од почетокот, во 1804 год., бројот на јазици на кои биле достапни делови од Библијата од 67 се зголемил на повеќе од 2 000 до 2000 год. БСБЗ се потпираше речиси исклучиво на локалните помошници и здруженија, кои вршеле дистрибуција и собирале финансиски средства, со обврска собраните средства кои не се потребни за локалните цели да ѝ се префрлат на националната организација. Локалните здруженија добивале попусти при купувањето на Светото писмо, организирале свои годишни состаноци на кои учествувале локалните протестантски верски водачи и доброволно одеа низ нивните населби од врата до врата за да се утврдат потребите за Писмото. Жените одиграле голема улога преземајќи голема одговорност за управување со овие добротворни организации преку водење на книговодството, координирање на понудата и побарувачката, собирање претплати и учество во женски филантропски активности.¹⁴

Организацијата и методите на БСБЗ станале модел за многу здруженија во други земји, од кои голем број биле поддржани активно и финансиски од страна на БСБЗ. Неговото влијание ја надминало примарната цел, придонесувајќи за развојот на образованието и пораст на национализмот, бидејќи обезбедувањето евтини текстови на народен јазик ги промовирало писменоста и образованието во земјите во коишто дејствувало. Во 1946 год., од националните здруженија основани и

¹³ Hilerbrand, *Encyclopedia...*, 393.

¹⁴ British and Foreign Bible Society, http://www.mundus.ac.uk/cgi-bin/search?coll_id=292&inst_id=38&keyword=Asia (проверено на 20.6.2017)

потпомогнати од БСБЗ е формирано Обединетото библиско здружение,¹⁵ како координативно тело за постигнување поголема ефикасност во преводот, печатењето и во дистрибуцијата на Библијата. Од тогаш, БСБЗ станува едно од многуте национални библиски здруженија.¹⁶

* * *

Традиционалните симпатии на Англичаните за православните Грци довеле до формирање комитет за превод на Новиот завет на модерен грчки јазик во Лондон, во 1808 год. Во дистрибуцијата на Новиот завет на модерен грчки јазик се вклучило и Руското библиско здружение (РБЗ), кое било формирано во 1813 год. во Санкт Петербург, а кое најнапред се викало Библиско здружение на Санкт Петербург, создадено од БСБЗ преку Роберт Пинкертон, Џон Патерсон и Ебенезер Хендерсон. Прв претседател бил принцот Голитајн, министер за странски вери, кој дал значителна сума за работата на здружението. РБЗ започнало со превод на Библијата на руски јазик во 1816 год.¹⁷

Работата меѓу Грците неминовно го довело РБЗ во Османлиската Империја. Принцот Ипсиланти од Влахија, кој бил фанариот, на второто годишно собрание бил наречен „Грк од Античка Македонија и потомок на црквата во Филипи“ и во негова чест биле испечатени уште 5000 примероци од Новиот завет на модерен грчки јазик за „жителите на Античка Македонија“.¹⁸

Во 1816 год. Пинкертон тргнал на пат од повеќе од 10 000 километри, истражувајќи го европскиот дел на Османлиската Империја. Во Молдавија се запознал со јазикот, кој го нарекол бугарски и за кој вели дека е толку непостојан, па затоа и не го вклучува како посебен во својот есеј за словенските јазици, бидејќи смета дека тој јазик е најдалечен од славјанскиот. Извештајот на Пинкертон бил дека Библијата треба да се преведе на руски, српски и, сепак, на бугарски јазик. Пинкертон, како и

¹⁵ United Bible Societies.

¹⁶ Hilerbrand, *Encyclopedia...*, 499.

¹⁷ James F. Clarke, *Bible Societies, American Missionaries and the National Revival of Bulgaria* (New York: Arno Press & The New York Times, 1971), 32, 37.

¹⁸ Clarke, *Bible Societies...*, 39.

руските панслависти, сметал дека сите словенски јазици се дијалекти на рускиот јазик, како најблизок до старословенскиот. Развојот на посебните јазици бил долг и сложен процес. Вук Карџиќ, кодификаторот на српскиот јазик, имал обид за составување граматика на бугарскиот јазик, објавувајќи и збирка на народни песни. Неговиот превод на Новиот завет се дистрибуирал и во региони во кои се зборувале македонскиот и бугарскиот јазик.¹⁹

Дистрибуцијата на Новиот завет на модерен грчки јазик во Медитеранот била примарната цел на БСБЗ и на РБЗ. Затоа била основана печатница во Малта во 1817 год., а потоа во Смирна во 1822 год. При патувањето низ Балканот во 1826 год., продавајќи го Новиот завет на модерен грчки, спротивно на дотогашните очекувања, Бенџамин Бејкер открил дека не сите во некогашна Византија го разбираат грчкиот јазик. Тој открил луѓе кои зборуваат словенски јазик и дека е потребен превод на Новиот завет, но советувајќи најнапред да се отпечати едно евангелие за да се стабилизира граматиката и подоцна да може да се преведе целиот Нов завет.²⁰

Првите неколку страници, преведени од Петар Сапунов од Тревна, од околината на Велико Трново²¹, Бејкер ги носел со себе кога во 1826 год. патувал сè до Ниш, а подоцна, во 1836 год., и низ Западна Македонија и проверувал дали локалното население може да ги разбере, при што добивал позитивен одговор. Кога во Ниш го нудел преводот од Караџиќ, мошне баран бил преводот на Сапунов. Текстот на Сапунов не бил со стандардизирана граматика ниту вокабулар, и Бејкер барал некој друг, поучен и поспособен, да се нафати со преводот на Новиот завет.²²

Тоа бил Неофит Бенин-Рилски, родум од Банско, монах во Рилскиот манастир. Тој претходно имал објавено граматика на бугарскиот јазик, испечатена во Крагуевац во 1835 год., во која за основа бил земен јазикот од неговиот крај. Тој му бил препорачан на Бејкер од страна на владиката

¹⁹ Ibid., 72.

²⁰ Ibid., 133, 145, 170.

²¹ Тој подоцна ги објавил четирите евангелија во 1828 година.

²² James F. Clarke, *Bible Societies...*, 189.

Иларион од Трново, кој, како и сите православни владици, бил Грк. Првото издание на Новиот завет излегло во 1840 год. од протестантската печатница во Смирна и наишло на голем отпор особено кај грчкото вишо свештенство, кое барало сите копии да бидат собрани и запалени. Но и конзервативното свештенство барало да се употребува само Библијата на црковнословенски, иако била неразбирлива за народот. И на други кои имале свои идеи за развојот и за нормирањето на јазикот им пречел преводот на западните говори „полн со грчки и турски зборови, но и со србизми“.²³

Во Бугарија, со текот на времето, а особено со доаѓањето на учители од источните краишта кои учеле во Русија, источното наречје полека почнало да се преферира и се појавила потреба да се ревидира Новиот завет и да се преведе на источните говори. Илијас Ригс, Американец, кој бил дел од тимот што го ревидирал Новиот завет, во одбрана на својата ревизија напишал дека преводот на Неофит бил на „западните, македонски, говори, кои биле многу развиени, за разлика од источните, кои биле многу сиромашни и често многу блиски до рускиот јазик“. Но сè повеќе автори сметале дека, сепак, литературниот јазик треба да се базира на источните говори.

И самиот Неофит во 1859 год., при посетата на Ригс, наводно му признал дека доколку повторно го прави преводот, би го направил на источните говори, без многу „српски“ завршоци кај глаголите. Очигледна е промената на ставот на Ригс, бидејќи кога бил запрашан за првичниот превод, тој рекол: „Целосно земено, многу верно, внимателно и вешто направен.“²⁴

Во 1838 год. Ригс се преселил во Смирна, град со многубројно христијанско население и култура, со печатници и со евангелско сведоштво уште од 1723 год. По големиот успех на продажбата на Новиот завет, Ригс се посветил на учење на бугарскиот јазик. Тој бил школуван во духот на западните, македонски наречја, кои се силно изразени во граматиката што ја објавил во 1844 год. Лио Винер, професор од Харвард, вели дека Ригс пишувал на македонски наречја сè до 1859 год. Веројатно еден од неговите

²³ Ibid., 214.

²⁴ Ibid., 214, 292.

учебници била и граматиката на Неофит Рилски. Подоцна Ригс многу се заинтересирал за збирката на браќата Миладиновци и ги преведувал објавените песни на англиски.²⁵

Дистрибуцијата на Новиот завет одела преку колпортери вработени од БСБЗ, кои патувале и го продавале Новиот завет, при што биле продадени 20 000 копии. Големата побарувачка за Новиот завет на Неофит Рилски силно го подигнала и ентузијазмот кај мисионерите од Американскиот одбор испратени во мисии во странство²⁶, а кои биле присутни во Македонија од втората половина на 70 години на XIX век. Но, спротивно на нивните очекувања, книгите во најголем дел не биле купувани за да бидат читани како Божја објава, туку како помошно средство во образованието, како знак на растечкиот национализам и како амајлии за заштита од злите духови, што било карактеристично за менталитетот на словенските народи испреплетен со вековното суеверие и користењето реликвиски предмети. Така, едната форма на старата религиозност, со Библијата, преминала во нова форма без посериозно прифаќање на мисионерските упатства за верата и за нејзиното значење во секојдневниот живот. Првичната идеја дека луѓето читајќи го Новиот завет на разбирлив мајчин јазик ќе дојдат до лично искуство и, особено, дека животните проблеми ќе ги натераат да го побараат Бог и блискост со Него покажала мал успех и малку луѓе дошле до сознанието за Бог читајќи го Новиот завет. На територијата на Македонија, покрај преводот на Неофит, бил дистрибуиран и преводот на Караџиќ, и тоа од депоата на главната агентурата во Цариград, Сараево и во Скадар и од Виенската агентура со депо во Белград.²⁷

По Балканските војни и по Првата светска војна, во 1918 год. БСБЗ отворила своја канцеларија во Белград. Прашањето за преводот на Новиот завет и на Библијата на современ македонски јазик се појавило дури во 1955 година, кога претставникот на БСБЗ во Белград, Велимир М. Јеремиќ, му

²⁵ Георги Генов, *Американскиот принос за възраждането на бългацината, с особен оглед към личността на Илайъс Ригс* (София: Исторически архив, 2005), 23, 40.

²⁶ American Board of Commissioners to Foreign Mission.

²⁷ Види: Peter Kuzmič, *Vuk - Daničičevo Sveto Pismo i Biblijska Društva* (Zagreb: Kršćanska Sadašnjost, 1983), 199.

пишува на Ѓорги Милошев (подоцна архиепископ охридски и македонски г.г. Гаврил) за да се договорот за деталите околу преводот на Новиот завет, кој веќе бил започнат во 1949 година, но и на целата Библијата.²⁸ Првиот превод на Новиот завет излегува во 1967 год., додека ревидираното издание е објавено во 1975 год.

Преводот на Библијата на македонски јазик е завршен во 1979 год., но процесот за редактура се одолжува.²⁹ Долгото чекање на Библијата на свој јазик предизвикало македонските евангелско-протестантски христијани да бараат друг превод. Во 1981 год. Китан Петрески испратил писмо до БСБЗ околу можноста за издавање друг готов превод на Библијата.³⁰ Станува збор за преводот од д-р Душан Х. Константинов од Битола.³¹ Во 1983 год. во писмо до Рудолф Касулке, советник за превод на БСБЗ, Звонимир Смиљаниќ, преставникот на БСБЗ од Белград, предлага да се направи заеднички „православно-протестантски“ превод,³² но непосредно потоа го убедил Китан Петрески дека преводот на САС на МПЦ е готов.³³

Сепак, ќе поминат уште седум години пред македонското издание на Библијата, како основа на христијанската вера, да излезе меѓу последните преводи на еден европски јазик. Библијата е испечатена во љубљанско „Дело“ дури во 1990 год. во издание на БСБЗ.³⁴ Интересно е тоа

²⁸ Писмото од Јеремиќ до Милошев од 8.9.1955 год. е дадено во: Ацо Гиревски, *Македонскиот превод на Библијата* (Скопје: Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“, 2004), 275.

²⁹ Според писмото од г.г. Гаврил до Звонимир Смиљаниќ од 25.6.1979 год., кое е објавено во: Ацо Гиревски, *Македонскиот превод...*, 351.

³⁰ Писмо од Китан Петрески до Звонимир Смиљаниќ од 21.8.1981 год., објавено во: Ацо Гиревски, *Македонскиот превод...*, 351.

³¹ Била потребна редакција на текстот, кој користел поетски јазик со многу заемки од старословенскиот/црковнословенскиот. Преводот се појавува дури во 1999 год. во редакција на Аце Митев и како издание на Фондацијата „Лукас“.

³² Писмо од Звонимир Смиљаниќ до Рудолф Касулке од 25.3.1983 год., објавено во: Ацо Гиревски, *Македонскиот превод...*, 351.

³³ Писмо од Звонимир Смиљаниќ до Рудолф Касулке од 11.5.1983 год., објавено во: Ацо Гиревски, *Македонскиот превод...*, 352.

³⁴ Ацо Гиревски, *Македонскиот превод...*, 106.

што на втората страница пишува: „Британско и инострано библиско друштво – Лондон“, додека под него на англиски стои: „United Bible Societies - London“ (Обединети библиски здруженија).

На 29 октомври 1993 година е одржано основачкото собрание на Библиското здружение во Република Македонија, а здружението основано со помош од Обединетите библиски здруженија започна со работа на 1 мај 1994 година. За претседател е избран архиепископот охридски и македонски г.г. Стефан, а генерален секретар е Петко Златески, професор на Богословскиот факултет. Во работата на здружението учествуваа претставници од 6 христијански деноминации.³⁵

Библиското здружение во Република Македонија во 2006 година го издаде ревидираното издание на „Гавриловиот“ превод во две верзии. Едната е со благослов на Светиот архиерејски синод на МПЦ. Таа ги содржи и дефтероканонските (апокрифни) книги³⁶ и е со источен редослед на книгите, нумерација на псалмите и со традиционалните имиња на ликовите. Втората верзија, без дефтероканонските (апокрифни) книги и со западен редослед на книгите, нумерација на псалмите и со имиња на ликовите поблиски до оригиналните, е наменета за евангелско-протестантските христијани во Република Македонија.

³⁵ Интервју со Петко Златески објавено во *Христијанско заедништво*, број 1, декември 1995 (Скопје: Евангелска црква во Република Македонија), 7.

³⁶ 11 книги и дополнителен псалм и дополнителни стихови во книгата на пророкот Даниел.

Jovan JONOVSKI

THE BIBLE, BRITISH AND FOREIGN BIBLE SOCIETY AND MACEDONIA

-SUMMARY-

Benjamin Baker of the BFBS, on his Mediterranean trip in 1826 discovered Slavic speaking people in the Balkans. BFBS commissioned Neofit, a monk at Rilski Monastery in 1840 who translate the New Testament in the language spoken in his home town of Bansko in Macedonia. It had been a great success selling 20.000 copies. It was main tool for the missionaries of the American Board for Commissioners for Foreign Mission, that later, formed the Evangelical-Protestant Churches in Macedonia. BFBS published the New Testament in 1967 and the Bible in Macedonian in 1990. In 1993 Bible Society in the Republic of Macedonia was formed.